

Paul Le Blanc: Den permanenta revolutionen granskad på nytt

[Recension av Witnesses to Permanent Revolution: The Documentary Record, Haymarket Books, 2010. Här översatt från International Socialist Review. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

I dessa tider av kris, ockupationer och radikalt motstånd finns det ett allt större antal människor som tror att en annan värld inte bara är möjlig utan oundviklig, och som också hoppas kunna hjälpa till att göra det till en bättre värld, vilket inte alls är naturnödvändigt. Mer och mer kämpar de (vi) hårt för en bättre värld – ibland med häpnadsväckande resultat.

Den verklighet vi står inför är emellertid komplicerad och det finns ingen garanti för lyckliga slut. Det har ofta sagts att vi måste utveckla en verkligt revolutionär teori som vägledning för vårt arbete. Utan det riskerar vi att fäktas runt i protester utan någon strategisk inriktning som kan ha något som helst hopp att faktiskt få till stånd ett välbehövligt maktskifte i riktning mot verklig demokrati och en humanistisk nyorientering av de ekonomiska tillgångarna (socialism). Seriösa revolutionärer är benägna att begrunda de erfarenheter och tankar som revolutionärer som kämpade före oss hade, för att försöka hitta saker som kan vara användbara.

Karl Marx' teorier påverkades starkt av den arbetarkamp som blossade upp under hans livstid, och dessa teorier påverkade i sin tur starkt många av de proletära och revolutionära teoretiker och aktivister som kom efter honom. Ett av de mest genomgripande sätten att närma sig den revolutionära teorin är de perspektiv på en permanent revolution som associeras till Leo Trotskij. Detta står i blickfånget för det fascinerande digra verk som redigerats av Richard Day och Daniel Gaido, och som på ett övertygande sätt insisterar på att ge ämnet en annan tolkning.

Trotskijs genombrott?

Marxismen förenar en historiesyn, engagemang i den aktuella verkligheten och en strategisk linje för att ersätta kapitalismen med socialismen. Den tolkning av historien som var förhärskande bland marxister i början av 1900-talet lät ungefär så här: sedan klassamhället uppstod (med små, mäktiga överklasser av utsugare som berikades av de jättelika arbetande majoritetsklasserna) har det funnits historiska stadier som följt på varandra och som kännetecknats av olika ekonomiska former – slav-samhället lämnade plats åt feodalismen som har lämnat plats åt dagens kapitalism.

Kapitalismens uppkomst underlättades av demokratiska revolutioner som sopade undan kungarnas herravälde och den jordägande adelns makt och røjde vägen för alltmer demokratiska republiker. Kapitalisternas (borgarklassens) seger bereder vägen för industrialisering och modernisering. Industrialiseringen skapar ekonomisk produktivitet och rikedom och gör den socialistiska framtiden möjlig (ett helt igenom demokratiskt samhälle med frihet och överflöd där det inte kommer att finnas några över- och underklasser), och skapar också en arbetar- (proletär) majoritet som har ett slumrande intresse av och den styrka som krävs för att skapa en socialistisk framtid.

Detta fick konsekvenser för majoriteten av marxisterna i Andra internationalen (eller Socialistiska internationalen – en världsomspännande sammanslutning av socialistiska och arbetarpartier som bildades 1889). Många menade att det först måste ske en borgerligt-demokratisk revolution följt av industrialisering och modernisering inom ramen för en demokratisk republik innan de nödvändiga förutsättningarna för en proletärt socialistisk revolution kunde skapas. Det fanns ett skriande behov av en sådan borgerligt-demokratisk revolution i ekonomiskt ”underutvecklade” länder som Ryssland i början av 1900-talet, förtryckt av det tsaristiska enväldet och den jordägande adeln (under vilka kapitalisterna var underställda som underordnade kompanjoner) och med en liten

arbetarklass och en stor utfattig bondeklass. Hela Andra internationalen var överens om att marxister skulle kämpa för att en sådan revolution skulle segra, så att den kapitalistiska utvecklingen så småningom kunde skapa de ekonomiska och politiska förutsättningarna för en arbetarrevolution som skulle ge upphov till socialismen.

För många ryska marxister (mensjeviker som stod under inflytande av ”den ryska marxismens fader” Georgij Plechanov) innebar detta att bygga en allians mellan arbetarna och kapitalisterna för att störta tsarismen. Lenin och hans bolsjeviker – revolutionära marxister som var djupt skeptiska till de ryska kapitalisternas revolutionära potential – krävde istället en mer radikal allians mellan arbetarna och bönderna som skulle föra kampen mot tsarismen till seger. Men inte ens de ifrågasatte det ”ortodoxa” schemat: först en klart avgränsad borgerligt-demokratisk revolution för att bereda vägen för en kapitalistisk utveckling. Senare – när förutsättningarna var mogna – skulle en arbetarrevolution ge upphov till socialismen.

Men ur marxistisk synvinkel utgör detta schema en teoretisk och politisk gåta. Om arbetarklassen är så viktig för den demokratiska revolutionen som mensjeviker hävdade, och deras direkta utsugare är kapitalisterna mot vilka de för en klasskamp, som (vilket *Kommunistiska Manifestet* berättar för oss) är ”oavbruten, än dold, än öppen”, hur kan då dessa dödsfiender förväntas gå arm i arm som kamrater i gemensam kamp? Och om – som Lenin bestämt hävdade – arbetarna i själva verket måste vända kapitalisterna ryggen för att (tillsammans med bönderna) störta tsarismen, vad är det då för mening med att de i segerns ögonblick ska lämna över makten till sina utsugare?

I sin nyligen återutgivna klassiker *The Politics of Combined and Uneven Development* [Den kombinerade och ojämna utvecklingens politik] har Michael Löwy fört fram den vanliga uppfattningen att ”endast Trotskij [kunde] kapa den gordiska knut som fanns i Andra internationalens marxism och inse de revolutionära möjligheter som fanns bortom den dogmatiska tolkning av den demokratiska ryska revolutionen som var problemet (som aldrig ifrågasattes) med alla andra marxistiska formuleringar.” Han föreställde sig ”inte bara proletariats ledande roll och att det måste gripa makten, utan också möjligheten att den demokratiska revolutionen växte över i en socialistisk revolution.” Löwy utvecklar vidare: ”Trotskij's perspektiv ... var ett stort teoretiskt och politiskt genombrott. I synnerhet gav det ett radikalt alternativ till den ekonomistiska och vulgärt evolutionära tolkning av marxismen som var förhärskande inom den socialistiska rörelsen före 1917, och vars mekaniska och fördialektiska strategiska följsats var stadieteorin.”¹

Men det är detta som Richard B Day och Daniel Gaido skarpt utmanar i sin utmärkta samling, *Witnesses to Permanent Revolution*. Genom att göra det ger de ett oerhört viktigt bidrag till vår förståelse av det sammanhang under vilket Trotskij utvecklade sin teori.

Den klassiska marxistiska traditionens rikedom

Det Day och Gaido presenterar – i sin lärda inledning och den imponerande samling skrifter som de har samlat ihop och översatt – är en strömning inom ”Andra internationalens marxism” som är mycket rikare än vad många inom den revolutionära vänstern har insett. De förklarar det på ett träffande sätt:

Temat i vår antologi är att återupptäcka och utveckla begreppet den permanenta revolutionen under åren 1903-1907. Under utforskningarna inför detta projekt har vi samlat in och för första gången översatt till engelska en rad dokument som ger liv åt grundläggande frågor på ett sätt som en redogörelse i andra hand aldrig kan göra. En av våra viktigaste upptäckter är att även om Leo Trotskij förvisso är den mest berömda och lysande förespråkaren av den permanenta revolutionen så var han ingalunda dess enda upphovsman. Flera avgörande bidrag kom i själva verket från ett antal andra marxister, varav vilka – såsom David Rjazanov – sällan har nämnts i

¹ Michael Löwy, *The Politics of Combined and Uneven Development: The Theory of Permanent Revolution*, Chicago: Haymarket Books, 2010, s 43, 101.

detta sammanhang, medan andra – i synnerhet Karl Kautsky – oftast har betraktats som pseudorevolutionärer vars verkliga engagemang alltid var den parlamentariska politiken. De dokument som vi har översatt visar inte bara att Kautsky var en central deltagare under alla diskussioner om den permanenta revolutionen, utan också att hans tänkande vid tiden för den första ryska revolutionen [1905-1906] ofta låg närmare Trotskijs än Lenins.

Vi bjuds på sju artiklar av Kautsky, fem av den unge Trotskij, två av Trotskijs mentor och medarbetare Parvus (Alexander Helphand), tre av Rosa Luxemburg, två av Rjazanov och en av Franz Mehring – varav ingen på något enkelt sätt kan passas in i den påstådda ”ekonomistiska och vulgärt evolutionära tolkningen av marxismen”. Det finns också en artikel med avvikande åsikter från Georgij Plechanov, som försvarar den sorts inriktning som Löwy framställer som betecknande för ”Andra internationalens marxism”.

Märkligt frånvarande är bidrag från Lenin – vilket denna recensent finner vara en olycklig svaghet, med tanke på att Lenins skrifter från 1905 också innehåller stycken som antyder möjligheten av en ”oavbruten revolution” – och som 1915 hade utvecklats till en betoning av bandet mellan den kompromisslösa demokratiska kampen och dess kulmen i arbetarnas socialistiska revolution, vilket han 1917 betonade på nytt både i teorin och praktiken.

Det är faktiskt Karl Kautsky som framstår som teoretisk hjälte i *Witnesses to Permanent Revolution*. Hans marxistiska analyser – så som de representeras på dessa sidor – har en mycket hög kvalitet. Detta bekräftar i allt väsentligt Lars Lih's forskning på senare tid, som betonar Kautskys revolutionära integritet före 1910.² (I sin inledning konstaterar Day och Gaido, precis som Lih på andra ställen, att en rad kompromisser med det tyska socialdemokratiska partiets byråkratiska ledning fick denna med rätta högaktade ”marxismens påve” att glida bort från sina två tidigare decenniers revolutionära engagemang.) Med hänsyn till denna samhörighet med Lih's perspektiv är det förvånande och en besvikelse att de i ett omnämmande i förbigående i inledningen gör ner ”Lenins egenmäktiga syn på partiets centraliserade kontroll” (sid 34), som Lih så skarpt och skickligt ifrågasätter som en myt i *Rediscovering Lenin* [Att återupptäcka Lenin]. Men Day och Gaido har inte detta i blickfånget utan den otroligt rika diskussion som ägde rum bland ett imponerande antal intellektuella aktivister under de fem åren mellan 1902 och 1907.

Om man försöker förstå dessa avlägsna tider och lära något av den marxistiska metoden kan man göra sämre saker än att fördjupa sig i dessa revolutionärers stimulerande bidrag. En sådan fördjupning klargör det teoretiska sammanhang där Trotskijs egna perspektiv utvecklades. Det är naturligtvis uppenbart att det varken var Kautsky eller Mehring eller Rjazanov eller någon av de andra som var först med att hitta på delarna i teorin om den permanenta revolutionen. Redaktörerna medger (som Löwys överskådliga studie visade för tre årtionden sedan) att själva begreppet ”permanent revolution” liksom grundläggande delar i teorin kan återfinnas i Marx' och Engels' arbeten – i synnerhet i deras skrifter från 1850, och med speciellt syfte på Ryssland de från slutet av 1870- och början av 1880-talet.

I olika arbeten (hans inledning till en senare upplaga av *1905*, kommentarer i *Den nya kursen*, hans självbiografi [*Mitt liv*]), kommenterade Trotskij att hans begrepp ”den permanenta revolutionen” delvis sammanföll med Parvus', Luxemburgs, Mehrings och Kautskys – och även Lenins perspektiv. En del trotskistiska forskare, som Michael Löwy, har kallat detta ett försök att ”minimera hur nyskapande hans begrepp var” för att ”tona ner den förment ’kätterska’ karaktären på teorin om den permanenta revolutionen”.³ *Witnesses to Permanent Revolution* antyder att Trotskijs kommentarer kan ha haft sin grund mindre i politisk opportunistik än i intellektuell ärlighet.

Boken antyder att teorin om den permanenta revolutionen, långt från att vara Leo Trotskijs egen

2 Exempelvis Lars Lih, ”Lenin and Kautsky: The Final Chapter”, *International Socialist Review* 59, maj-juni 2008.

3 Löwy, s 40.

uppfinding, på ett naturligt sätt härrör ur de revolutionära föreställningar som finns inneboende i Marx' egna analyser och metoder. Revolutionärt sinnade teoretiker och aktivister som försöker tillämpa denna marxism på världen kring sig kommer naturligtvis att komma fram till formuleringar som går i en "permanent" riktning.

Trotskijs speciella formulering

Det är en av de okuvliga slutsatser som framgår av denna bok – en samling som är ett måste att läsa för alla som vill få reda på den verkliga karaktären på det som kan kallas "det bästa av Andra internationalens marxism". Å andra sidan kan man hävda att Day och Gaido har en benägenhet att tänja på eller förenkla vad man menar med "permanent revolution" för att samla en så omfattande samling marxister som möjligt under samma teoretiska paraply. I den mån de gör det så gör de Trotskijs bidrag mer otydligt.

I Trotskijs gnistrande prosa finns flera sammanhängande element som formuleras på ett klarare och djärvare sätt än hos många av dessa "vittnen". Trotskijs formulering knöt kampen för demokrati – yttrandefrihet, lika rättigheter för alla, och folkstyre – till kampen för socialismen, ett samhälle där den stora folkmajoriteten skulle äga och kontrollera samhällets ekonomiska tillgångar för att tillåta allas fria utveckling. Den knöt också kampen för en revolution i Ryssland till socialismens sak över hela världen.

Trotskijs version av teorin innehöll tre grundläggande delar. Den ena förklarade att den revolutionära kampen för demokrati bara kunde segra under ledning av arbetarklassen med stöd från bonde-majoriteten. Den andra sa att denna demokratiska revolution skulle inleda en övergångsperiod i Ryssland där alla politiska, sociala, kulturella och ekonomiska förhållanden skulle fortsätta att vara i omvandling och leda i riktning mot socialismen. Den tredje sa att denna övergång skulle vara en del av den internationella revolutionära processen, och hjälpa till att driva den framåt och också gynnas av den.⁴

Inte alla av de "vittnen" som Day och Gaido har samlat ihop framställer saker och ting just på detta sätt. För en del av dem handlar det främsta sambandet med den "permanenta revolutionen" tanken att den demokratiska revolutionen glider över i en socialistisk revolution, eller att arbetarklassen måste tillhandahålla ledarskapet för den demokratiska revolutionen. Det dynamiska bandet mellan den demokratiska kampen, socialismen och arbetarklassens internationalism uttalas inte av alla "vittnen" på samma sätt som Trotskij.

Än mer, bland många inom Andra internationalen fanns det definitivt ett helt annat sätt att förstå marxismen, i linje med eller påverkad av det sätt på vilket Plechanov (och andra av Lenins och Trotskijs teoretiska motståndare) förklarade saker och ting. Det var också i mycket stor omfattning en del av den teoretiska scenen inom den socialistiska världsrörelsen under 1900-talets första decennier. Från och med 1910 och fram till 1920 och därefter drog sig Karl Kautsky själv undan från sina revolutionära bidrag under de föregående åren och föll in i det som en del har fördömt som den "ekonomistiska och vulgärt evolutionära tolkningen av marxismen". Sidor hos denna "marxism" infekterade partier som var anslutna till den kommunistiska internationalen – till och med det ryska kommunistpartiet.

Efter Lenins död, i mitten av 1920-talet, rörde sig den framväxande parti- och statsbyråkratin under ledning av Josef Stalin instinktivt mot en variant av "marxismen" som klippte alla band till de grundläggande delarna av Trotskijs formulering av den permanenta revolutionen: sambanden mellan demokrati, socialism och internationalism. Stalin förde fram uppfattningen att Sovjetunionen själv kunde skapa någon sorts "socialism" (nedtyngd av nöd och diktatur som – hoppades många –

4 Denna sammanfattning är hämtad ur Paul Le Blanc, "Uneven and combined development and the sweep of history", i *International Viewpoint* (2005).

till sist skulle tyna bort om alla lojala kamrater gjorde som de blev tillsagda) i en kapitalistiskt dominerad värld. Från detta uppstod uppfattningen att de kommunistiska partierna i andra länder skulle kämpa för demokrati och samhällsreformer, men inte en socialistisk revolution om det gick att sluta allianser med ”progressiva kapitalister” och regimer som var villiga att samexistera fredligt med Sovjetunionen.

Denna ”marxism” – både Andra internationalens och den stalinistiska varianten – har orsakat avsevärd skada för arbetarklassen och de revolutionära rörelserna. Den permanenta revolution som fördes fram av Trotskij utgör ett livskraftigt alternativ för de som vill förändra världen till det bättre. Det som Day och Gaido visar i denna utomordentliga samling är att Trotskij hade ett antal lysande kamrater som starkt påverkade och förstärkte de revolutionära perspektiv som han utvecklade under kampen för mänsklighetens befrielse. Precis som Trotskij kan vi nu bekanta oss med dessa kamraters avgörande bidrag.